

OVER LITURGIE: OEFENEN IN VRIJHEID

Serie Vrijheid

Van de saxofonist John Coltrane (1926-1967) is bekend dat hij altijd zijn instrument bij zich had. Als er maar even een vrij moment was, pakte hij het op en probeerde hij iets uit. Zo werd hij niet alleen technisch steeds beter in het maken van muziek, hij werd, zo zou je kunnen zeggen, ook steeds meer musicus: Hij werd steeds meer van de muziek en de muziek steeds meer van hem, de plaats waar hij vrij was en het medium waarin hij zich vrij kon uitdrukken. IJzere discipline als toegang tot vrijheid.

Als zo rond Bevrijdingsdag in Nederland wordt rondgevraagd wat vrijheid betekent dan horen wij allerlei varianten van: 'dat je niets in de weg wordt gelegd om te doen wat je wilt'. Vrijheid begint echter met leren willen, ontdekken wat je echt verlangt en daar langzamerhand een vorm voor vinden. Coltrane werd musicus en geen schilder, saxofonist en geen trompettist, van de jazz en niet van de klassieke muziek. Omdat hij zich inperkte en concentreerde, kon hij vrij worden. Hij wist zich daarbij steeds een beginner. Als een pasgeboren zuigeling verlangde hij altijd hartstochtelijk naar melk die hem zou doen groeien, zoals de apostel Petrus het formuleert in de woorden die volgens de traditie bij de zondag na Pasen horen, *Quasi modo geniti infantes*, Quasimodo-zondag: zo heet Beloken Pasen ook wel. Voor de buitenstaander ging het bij waar Coltrane naar zocht om een akkoord of de manier van frasering, maar voor Coltrane zelf had het een diepe spirituele betekenis. Muziek gaf hem zijn plaats in de wereld en hij was steeds maar bezig zich te voegen als een passende steen in dat veelkleurig bouwwerk van het universum. Daar deed hij zijn hele leven over.

Iets soortgelijks geldt voor de mensen waartegen Petrus spreekt. Petrus nodigt degenen die zijn brief horen voorlezen uit zich te verbinden met Jezus, die is als de steen waar Psalm 118 over spreekt, 'door de mensen verworpen maar uitverkoren door God en kostbaar in zijn ogen.' Het evangelie van Jezus' opstanding uit de doden wil ons op een radicale manier vrijmaken, maar vrijheid maakt niet noodzakelijk populair. Zij kan ertoe leiden dat je genegeerd, bestreden of bedreigd wordt. Dat moet je wel aan kunnen. Zeg maar eens in Rusland dat je geen deel wilt hebben aan de strijd tegen Oekraïne, bidt in Oekraïne maar eens in navolging van Jezus om vergeving voor de Russische vijand, omdat zij niet zouden weten wat zij doen (vgl. Lk. 23:34). Weiger als ambtenaar maar eens een opdracht uit te voeren van de regering, omdat de gevolgen onmenselijk zijn. Zeg maar eens dat er iemand is opgestaan uit de dood en dat dit ons perspectief op het leven radicaal verandert, zeg maar eens dat je gelooft dat het waar is als er geschreven staat dat wij sindsdien zijn nieuwe lichaam zijn. Als de dood met Pasen inderdaad verslagen is, geeft dat een ongekende vrijheid, maar hoe ontwikkelen we de vrijheid in deze vrijheid te leven?

Misschien overval ik jullie ermee en schrik je er zelfs van, maar ik geloof dat we daarom hier zijn. Ik geloof dat de kerk een plaats is om deze vrijheid te oefenen en te leren. Het steeds opnieuw zingen en lezen en uitspreken van vaak overbekende teksten ik zie dat in de lijn van Coltrane's eeuwige gefrunk aan zijn saxofoon. Wij zijn altijd nog maar net begonnen met leven vanuit de opstanding en we moeten leren het over een andere boeg te gooien dan ons steeds weer als vanzelfsprekend of verstandig wordt voorgehouden.

Ook Jezus' leerlingen oefenen daarmee als ze na Pasen terugkeren tot het gewone leven. In eerste instantie onder het toezicht van Jezus.

Als Jezus op Paasmorgen aan Maria van Magdala verschijnt en zij elkaar vol vreugde begroeten – 'Maria!' 'Rabboeni!' – maant Jezus haar Hem niet vast te houden. Zij is vrij in de ruimte die zijn aanwezigheid biedt. Als Jezus vervolgens in de bovenzaal verschijnt, de eerste keer in afwezigheid van Thomas, een tweede keer in diens aanwezigheid, dan geeft Hij hen de vrijheid om mensen te vergeven en zo nieuw begin mogelijk te maken. In het verhaal van vanmorgen geeft Jezus zijn leerlingen de hele wereld als ruimte om te leven in vrijheid en in overvloed.

Deze overvloed is echter niet zomaar toegankelijk. We hoorden zojuist hoe Petrus en de zijnen een hele nacht niets vangen. Als het echter dag wordt, staat Jezus daar, alsof Hij de nieuwe dag is en tegelijkertijd andersom de nieuwe dag hem aan het licht brengt. Als een soort samenvatting van alles wat Hij tijdens zijn leven gezegd heeft, roept Jezus ze toe dat zij het over een andere boeg moeten gooien. Het effect is dat zij in overvloedige mate de vis vangen waar ze op uit waren gegaan. Dat Jezus ze vervolgens met brood en vis verwelkomt, herinnert aan die keer dat Jezus met vijf gerstebroden en twee gedroogde visjes vijfduizend man te eten gaf (Joh. 6,1-13). Het verhaal wordt echter nu zo verteld dat wordt gesuggereerd dat Jezus zijn leerlingen de vis geeft die zij dankzij hem zelf zojuist in grote overvloed hebben gevangen. Het gaat hier om leven in wat de kerkvaders 'de achtste dag' noemen, leven in een schepping die na Jezus' verrijzenis vol is van Gods heerlijkheid en een geschiedenis waar Gods licht over schijnt zoals het eerder in Jezus scheen.

Natuurlijk weet Johannes ook dat er na Pasen nog altijd mensen zijn die voedsel tekort komen en dat lang niet elke inspanning in het leven iets oplevert en dat het hele leven kan voelen als een lang gevecht tegen de bierkaai. Dit geldt voor gelovigen evenzeer als voor alle anderen. Johannes' grote frustratie is dat wat voor hem een stralend licht is dat alle aspecten van het leven verandert, door anderen helemaal niet als zodanig herkend wordt. Toch blijft hij ervan overtuigd dat degenen die met dit licht en vanuit dit licht leven in zijn woorden 'kinderen van God' kunnen worden. 'Zij zijn niet uit bloed, noch uit begeerte van het vlees of de wil van een man geboren,' schrijft hij, 'maar uit God'. Vanuit en in dit licht zien zij dat alles steeds en steeds opnieuw in een verbijsterende variatie en abundantie uit God geboren wordt.

Dit licht is niet alleen het nieuwe licht van Jezus' verrijzenis, het is tegelijkertijd het oudste licht, het licht van de schepping. Jonathan Sacks, die van 1991 tot 2013 de opperrabbin was voor het Britse Gemeenbest en die in 2020 is overleden, Jonathan Sacks schrijft:

'God heeft ons een materiële wereld gegeven om ons voor in te zetten. Maar op de zevende dag van de week, de sabbat, geeft God ons tijd die ervoor bestemd is de nabijheid te voelen van de Sjechina, [Gods aanwezigheid onder ons,] en ons te baden in de uitstraling van Gods liefde'.

De eerste generaties christenen geloofden dat in Jezus de Sjechina, Gods aanwezigheid, op bijzondere wijze aan het licht gekomen en het na zijn verrijzenis elke dag sabbat is, een tijd om niet Gods verborgen aanwezigheid te vermoeden vanuit de wereld, maar om de wereld te zien vanuit de aanwezigheid van Gods liefde, die zich in Jezus heeft geopenbaard.

Paus Franciscus heeft in zijn encycliek *Laudato si'* over de zorg voor de aarde als ons gemeenschappelijk huis deze gedachte opnieuw naar voren gehaald. Hij schrijft:

'Het Nieuwe Testament spreekt ons niet alleen van de aardse Jezus en zijn zo concrete en liefdevolle relatie met de wereld. Het laat ons hem ook zien als de Verrezene en Verheerlijkte, aanwezig in heel de schepping met zijn universele heerschappij [...]. Zo doen de schepselen van deze wereld zich aan ons niet meer voor als een puur natuurlijke werkelijkheid, omdat de Verrezene ze op mysterieuze wijze omgeeft en richt op een bestemming van volheid. Dezelfde bloemen op het veld en de vogels die Jezus verwonderd aanschouwde met zijn menselijke ogen, zijn nu vol van zijn lichtende tegenwoordigheid'.

De vissen zijn vol van Jezus' betrokkenheid op zijn leerlingen en het brood voedt ons zoals Gods trouw ons in Jezus voedt, zoals zijn woord ons voedt. In de overvloedige en onverdiende gave die de dingen van onze wereld, de gebeurtenissen voor onze geschiedenis en de gebeurtenissen van het leven voor ons zijn, is Hij onder ons als de gestalte van de alles omvattende en alles doordringende Sjechina. Dat maakt eerbiedig en beschroomd.

En precies zo stellen wij Hem present in de liturgie, of liever, zo stelt Hij zichzelf present als wij in zijn opdracht liturgie vieren. Met name in brood en wijn, gebroken en gedeeld tot zijn gedachtenis, is Hij in bijzondere mate gevend aanwezig zodat wij hem ook in de rest van het leven herkennen als de Gever bij uitstek. die maakt dat ons hart verheugd wordt als door goede wijn en ons hart versterkt wordt als door leven gevend brood (Psalm 104,15). Ook de teksten en de liederen in de liturgie zijn bedoeld om mee te klinken in wat we buiten deze muren horen en wat wij buiten deze muren zeggen. Zij bevatten woorden die ons soms vreemd zijn geworden en houden koppig vast aan een perspectief dat veelvuldig is afgeserveerd als niet-realistisch of achterhaald. Dat kun je als een probleem zien, een pr-probleem voor de kerken. Maar ik denk dat het precies is waar het om gaat.

Ik weet mij daarbij in illustre gezelschap. In de tweede helft van de vierde eeuw maakt de Griekse kerkvader Johannes Chrysostomus (345-407) duidelijk dat gelovigen niet vanzelf op het juiste spoor blijven. Steeds opnieuw moeten wij ons op het juiste spoor laten zetten. Chrysostomus spreekt daarom nadrukkelijk de opvatting tegen dat regelmatig liturgie vieren en regelmatig de psalmen zingen voorbehouden zou zijn aan monniken. Het tegendeel is volgens hem het geval. Juist zij 'die in de wereld wonen en daar elke dag wonden oplopen', schrijft Chrysostomus, 'hebben het meest behoefte aan medicijnen'. Volgens Chrysostomus, net als bijvoorbeeld volgens Paulus en Augustinus, zette de cultuur van zijn dagen aan tot onderlinge rivaliteit en tot geweld. Om te overleven zijn mensen geneigd zich hieraan aan te passen. In onze tijd is het niet anders en daarom moeten juist wij, gelovigen die voortdurend aan de invloed van de cultuur bloot staan, telkens weer worden ontgift en steeds weer in woord en daad worden aangespoord om het over een andere boeg te gooien.

Opdat de Geest die leven geeft en bezig is als licht over onze verscheurde aarde op te gaan, ook in ons mag opstaan. Opdat wij steeds opnieuw mogen beginnen vrij te worden in het perspectief van dat licht. – Dat het zo mag zijn.

Erik Borgman